

De mossen van het voorjaarskamp 2007 in de Ardennen

Dick Haaksma & Marleen Smulders

Als locatie voor dit voorjaarsweekeind is gekozen voor de Ardennen in de provincie Luik net ten zuiden van de Hoge venen, onder de rook van Malmedy. Camping Familial aan de Rue des Bruyeres 19, te Arimont, diende als uitvalbasis voor ons Ardennenoffensief. Het bleek een kleine familiecamping met veel stacaravans te zijn. En op een forse afstand van de noodzakelijke voorzieningen was in het lage deel van dit recreatieoord een soort weide ingericht met staanplaatsen voor tenten, caravans en ander mobiel spul. Een leeg zwembad en een schamele kampwinkel completeerden het geheel. Maar de mooie en rustige omgeving maakte veel goed en uiteindelijk vertegenwoordigen we camping-life niet. Drinkwater bij de tenten voorhanden, een goede grasmatt en we zijn dik tevreden, zo ook hier.

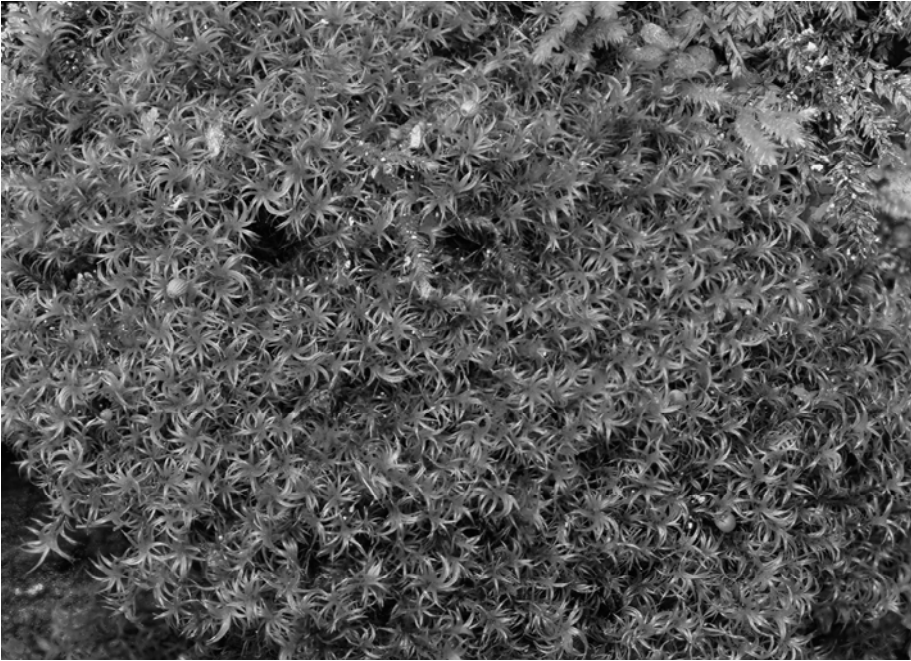
Waar zitten we eigenlijk?

‘Ar-Denn’ was het Keltische woord voor eik. Men zou dus kunnen aannemen dat de Ardennen in de periode voor onze jaartelling bijna helemaal waren bedekt met (eiken)bos. Sinds de tijd van de Kelten hebben de loofwouden gedeeltelijk plaatsgemaakt voor aanplantingen van Sparren, maar het landschap wordt nog altijd beheerst door bos. Een andere theorie over het ontstaan van de naam ‘Ardennen’ gaat terug tot het Keltische woord ‘ardu’, dat ‘hoog’ betekent. Uit de reliëfverschillen valt veel af te lezen over de achtergrond van een gebied. Uit het reliëf kunnen soms zelfs de klimaatsverschillen in het gebied worden afgeleid. De Ardennen kunnen opgedeeld worden in vijf geologische zones. Ze hebben hun huidige vorm te danken aan een stuwring in het laatste deel van het Tertiair, ongeveer dertig tot twee miljoen jaar geleden. Bij deze (langzame) plooiing werden enkele plateaus gevormd langs een lijn die loopt van noordoost naar zuidwest, terwijl het gebied rond de Noordzee en het Bekken van Parijs naar beneden werd gedrukt. In de loop van het Quartair (van twee miljoen jaar

geleden tot op heden) zijn de toen ontstane hoogvlakten afgesleten en ingeslepen, waarbij verder naar het noordwesten ook enkele brede rivierdalen en leemvlakten zijn ontstaan. En wij bevinden ons in de omgeving van Malmedy op het Ardens Plateau, dat zich uitstrekt van de Hoge Venen (Hautes Fagnes) en het noorden van het groothertogdom Luxemburg tot aan Bouillon. In het noordoosten van dit gebied bereiken de Ardennen hun grootste hoogte: 694 meter. De bodem bestaat uit een vrijwel ondoordringbare ondergrond van leisteen, kwarts, zandsteen en hardere rotssoorten, met hier en daar een dunne laag vruchtbare grond. Het Ardens Plateau (Plateau Ardennais) vormt de waterscheiding tussen het stroomgebied van de Maas en dat van de Rijn. Waar het water naar die laatste rivier stroomt, gaan de Ardennen langzaam over in het Duitse Eifelgebied. Dat is het geval in het noorden van het groothertogdom Luxemburg, waar de beken via de Our, de Sûre en de Moezel naar de Rijn stromen

Vrijdag 27 april

Rond het middaguur stonden er nog maar twee tentjes van ons gezelschap, wat de argwaan een beetje deed groeien aangaande een goed bezocht weekeinde. Valse vrees, in de middag groeide het aantal deelnemende leden met of zonder aanhang gestaag. De meesten arriveerden met eigen auto of waren met een ander meegelift. Jan Vrouwe kwam op de fiets vanuit Alkmaar, wat op zich al een driedaagse expeditie was. Tent na tent werd in de harde droge grond vastgeprikt. Het was al lange tijd droog, hetgeen niet alleen prachtig weer opleverde voor dit voorjaarskamp, maar ook een negatief effect had in het niet kunnen bezoeken van een aantal afgesloten natuurgebieden in verband met het risico voor al dan niet spontane bosbranden. Dit om herhaling van de brand in 1944 te voorkomen waarbij de Grand Fagne vrijwel geheel in vlammen opging.

Voorjaarskamp Ardennen 2007. Dal van de Warche (locatie 4). Driekantmos (*Plagiopus oederianus*) (foto: Dick Haaksma)

Locatie 1

Er zijn altijd wel (over)actieve enthousiastelingen te vinden en ook nu kon een groepje het niet laten om in de onmiddellijke omgeving een kleine bryologische verkenning uit te voeren, die direct als locatie 1 werd aangeduid. Vanaf de camping liepen we omhoog richting groeve en noteerden algemene soorten langs het pad, waarbij we een aantal keren Riempjesmos (*Rhytidiadelphus loreus*) met sporenkapsels vonden. Langs een smal bosbeekje, dat de helling afkwam bewonderden we o.a. prachtige fertiele populaties van Gewoon viltsterrenmos (*Rhizomnium punctatum*) en Beekdikkopmos (*Brachythecium rivulare*). Verder lopend langs de weg strandde deze tocht helaas voor een deel op de uitdijende steengroeve die de toegang tot het dal aan deze kant blokkeert, maar we konden de Warchenne met een spoorbrug toch nog net bereiken. Dit voegde een aantal beek- en steensoorten toe aan de lijst, waaronder Gebogen achterlichtmos (*Schistidium apocarpum*), die op de betonnen brug groeide. Teruglopend bogen we ons over een

ruderaal terreintje en konden we meteen een beetje oefenen met het kleinere werk, wat onder meer Klein kortsteeltje (*Pleuroidium acuminatum*), Hakig greppelmos (*Dicranella schreberiana*) opleverde. De al wekenlange aanhoudende droogte bemoeilijkt de directe herkenbaarheid van een aantal soorten. Een spuitfles(je) met water om het te bekijken materiaal min of meer in vorm te krijgen was dan ook geen overbodige luxe.

Rond een uur of zeven klitte men spontaan in een steeds groter wordende kring bijeen. Hierbij smaakte de wijn, die bij de presentatie van de 'Voorlopige Atlas' overgebleven was, prima. Fles na fles werd ontkurkt, wat buitengewoon sfeerbevoorderend werkte.

Zaterdag 28 april

Zoals afgesproken werd er om 09.00 uur op de parkeerplaats van de camping verzameld, koppen geteld en voor zover nog nodig, een verdeling gemaakt over de beschikbare auto's. Onder het vertrekkende 15-koppige gezelschap bevonden zich zowel beginnende

als meer dan door de wol geleverde bryologen. Ondanks de spirituele traktatie van de vorige avond had men toch nog tijd gevonden om enkele blikken op de topografische kaart te werpen, waarbij de locaties voor vandaag werden geselecteerd. Het feit dat een aantal gebieden niet bezocht konden worden door de droogte vormde geen enkel beletsel voor het vinden van verwachtingsvolle gebieden.

Locatie 2

Wij reden naar het Noordoosten, en volgden voorbij Rocherath de N658 en vonden een parkeerplaats vlak bij het beekje Lichtenbach. Het betrof hier een bosgebied, met zowel oude sparrenbossen als loofbossen waar de beuk toch wel de boventoon voerde. Via een verhard pad volgden we een smal stroompje, waarbij de natte, wat zompige oevers van het stroompje, stenige paden en bescheiden rotswandjes werden geïnspecteerd. Soorten als Gewoon bronmos (*Fontinalis anti-pyretica*) en Krulbladmos (*Nowellia curvifolia*) werden naar de dagnotulist geroepen, maar heel bijzondere soorten kwamen we niet tegen. Tegen de steilkantjes langs het pad vonden we onder meer Stomp zaagmos (*Diplophyllum obtusifolium*) en Lichtmos (*Schistostega pennata*). Ook de stammen van Wilgen en Beuken langs de weg werden nauwkeurig bekeken en diverse Haarmutsen (*Orthotrichums*) werden genoemd, waarbij Henk een polletje onder een bastwond op een beukenstam verzamelde. Bij determinatie thuis bleek dit Ronde haarmuts (*Orthotrichum patens*) te zijn. Na een uur werd er een koffiepauze ingelast, waarbij we van Henk een college kregen over Gewoon puntmos (*Calliergonella cuspidata*) en Leemklauwtjesmos (*C. lindbergii*), die op het pad genoeglijk samengroeiden. De laatste soort rekende men tot voor kort bij de *Hypnum*s maar na aanpassing van de wetenschappelijke naam heeft de soort de Nederlandse naam wel mogen houden. Al rustig verderstruinend, verstomde na een enkel kilometer de toevoer van gevonden soorten, zodat we besloten om 'boven' in het bos een aantal andere biotopen op te zoeken. Aldus peuterden we verder waarbij wat oudere beukenbosjes, een zieltogend heideveldje, sparrenbossen en wegbermen werden bekeken, maar ook dit leverde geen bijzondere soorten op. De lunch werd

gebruikt in een vrijwel mosloze omgeving, 'zodat we niet werden afgeleid'. Dergelijke onderbrekingen van een inventarisatietocht zijn het best te omschrijven als humorvolle informatievergaring en kennisuitwisseling, zowel over gevonden en nog te verwachten soorten hier en elders, als het wel en wee van de BLWG.

Locatie 3

Omdat de geplande tocht een te grote afstand was om te voet af te leggen, besloten we om met de auto nog een stukje naar het noorden te rijden en vanaf daar naar de Eschkopp te lopen. Via een Sparren- en Beukenbos kwamen we bij de Hohlwiesbach, die op de grens met Duitsland ligt. We volgden deze beek, waarbij kleine moerasachtige biotoopjes (compleet met dotters), sparrenbossen, gemengd loofhout en weidepercelen werden aangedaan. We liepen door grote velden veenmossen, veel Gewoon - en Gerafeld veenmos (*Sphagnum palustre* en *S. girgensohnii*), daartussen een levermosje met mooie ronde blaadjes, dat Veendubbeltjesmos (*Odontoschisma sphagni*) bleek te zijn. Ook Brongreppelmos (*Dicranella palustris*) voegden we aan de lijst toe. We passeerden enkele kwelplekken en zochten naarstig naar Wolmos (*Trichocolea tomentella*) en waren verheugd het op meerdere plaatsen te vinden. De lijst groeide gestaag in deze gevarieerde omgeving. Op een aantal plaatsen waren laarzen toch wel het meest gewenste schoeisel geweest. En daar had, met de huidige weersomstandigheden, geen man of vrouw rekening mee gehouden, zodat na enige tijd her en der wat soppende geluiden waren te horen. De locatie zelf bleek een goede keuze te zijn. Een aantal, zeker voor de Nederlanders, bijzondere soorten konden goed worden bekeken, zoals Breed moerasvorkje (*Riccardia latifrons*) en Krulbladmos (*Nowellia curvifolia*) die royaal op wegterend hout groeiden en waarvan ook zonder problemen wat verzameld kon worden. Nu ligt er in Nederland ook hier en daar wel een bomenlijk in het bos, maar dat was hier toch wat anders, veelal wat dikkere stammen of delen daarvan, die in verschillende stadia van ontbinding verkeerden. De 'in verregaande staat' verkerende hielden daarmee ook meer vocht vast en dat was in deze droge periode wel een pré voor de door ons zo geliefde

vegetatie. Als laatste zou de Eschkopp bezocht worden. Los van het feit dat de puf er een beetje uit was, bleek ook de benaming van deze top van historisch herkomst te zijn. Er was geen Es te vinden, een betrekkelijk jong ijl Beukenbos bedekte deze bult. Via een redelijk steil bospad keerden we naar onze vervoermiddelen terug.

Teruggekomen op de camping hadden we niet echt veel tijd om te buurten en te rusten. Er stond nog een jaarvergadering op het programma. En dat was al een verhaal op zich. De vergadering vond plaats in een ruimte waar in een soort vierkante berenkuil, gedanst kon worden. Rondom deze constructie waren stoelen en tafels geschaard. Het bestuur had in een hoek stelling genomen en keek links en rechts uit over de schare leden. Bijzonder! We zullen verder niet uitwijden over deze bijeenkomst dan hier de kernwoorden, chaotisch, hilarisch en langdradig neer te schrijven die het geheel wel min of meer typeerden. Wat niet de schuld was van onze welbespraakte voorzitter maar moet worden toegeschreven aan de noodzakelijke uitleg van regels, de creatieve toepassing daarvan, de te volgen statutaire voorschriften, het oude statuut en de toelichting op het beoogde nieuwe. De stemming daartoe werd uitgebracht door veel daartoe aangewezen leden die met vier volmachten moesten stemmen om aan het vereiste percentage te komen. Kortom een prachtige kopie van de door Den Haag zo geliefde politiek. Komisch, maar met toch een serieuze achtergrond. Desalniettemin werden er een paar behoorlijke knopen gekleefd, emotionele momenten doorgemaakt, gezeverd en een enkel glas bier gedronken. Het verslag zal u verder moeten informeren. Wel was het inmiddels zo laat geworden dat het merendeel van de leden en de (ex)leden met de nieuwe status van begunstiger, hun nachtelijke rustplaats opzochten om krachten op te doen voor de volgende lichenologische dan wel bryologische inspanning.

Zondag 29 april

Locatie 4

Vandaag stond het dal van de Warche op het programma. Vertrekpunt was de parkeerplaats van het Chateau Reinhardstein op

ongeveer 500 meter hoog, we moesten dus nog een stukje dalen voor we bij de Warche zelf kwamen, ongeveer 150 meter. Het aantal Belgische deelnemers was intussen aanmerkelijk toegenomen. Het dal van de Warche is bij hen intussen zo goed bekend dat het bezoek hieraan in eerste instantie met wat gemengde gevoelens werd ontvangen, maar die waren aan het eind van de dag omgezet in tevredenheid en enthousiasme. Het dal staat bij onze zuiderburen bekend als een klassieker op bryologisch gebied. En terecht, want uiteindelijk bleken we op het einde van de dag zo'n 150 soorten te hebben waargenomen, de langste lijst van het weekeind. De lichenologen en de bryologen hadden vandaag voor dezelfde locatie gekozen, hetgeen prompt voor een opstopping zorgde bij een rotswandje die voor beide groepen interessant bleek te zijn. Naast enkele misprijzende blikken van passerende dagjesmensen, zorgde dit ook voor een paar soorten die we dit weekend nog niet gezien hadden, zoals Hunebedmuisjesmos (*Grimmia trichophylla*) en Hunebedbisschopsmuts (*Racomitrium heterostichum*).

Bij de Warche aangekomen, werden we verrast door mooi begroeide stenen in de beek en een fantastische natte en rijk begroeide rotswand. We noteerden onder meer veel Oeverbisschopsmuts (*Racomitrium aciculare*), Oeverdikkopmos (*Brachythecium plumosum*), Struikmos (*Thamnobryum alopecurum*), Beekveermos (*Hyocomium amoricum*), twee Schemermossen (*Heterocladium heteropterum*) en (*H. flaccidum*). Ook dachten we even een tweede vindplaats langs de Warche gevonden te hebben van *Isothecium holtii*, maar bij determinatie thuis bleek het helaas om Recht palmpjesmos (*I. alopecuroides*) te gaan. Afdalend langs de beek werd naarstig gezocht in spleten en onder overhangende rotsen en konden we nog soorten noteren als Groot kringmos (*Neckera crispa*), Glad kringmos (*N. complanata*), en kregen we de gelegenheid om Groot- en Gewoon appelmos (*Bartramia pomiformis* en *B. halleriana*), en Driekantmos (*Plagiopus oederianus*) te vergelijken. Een mooie rechtopstaande 'Drepanocladus' die langs het pad groeide en waaraan we in het veld geen naam konden geven, bleek thuis onder de microscoop Leemklauwtjesmos (*Calliergonella lindbergii*) te zijn.

Voorjaarskamp Ardennen 2007. Dal van de Warche (locatie 4) (foto: Dick Haaksma)

Ondanks het gemêleerde gezelschap binnen onze bryologische gelederen aangaande kennis en ervaring leek iedereen een perfecte dag te hebben, hoewel het voor de beginners soms wel een beetje veel informatie voor een dag was. Bij de aankomst van een zijdal, daar waar de R.au de Bayahon zich bij de Warche voegt werd dit dal verder gevolgd om de afstand voor vandaag een beetje behapbaar te houden. Bij de auto's aangekomen stond Freddy ons al op te wachten. Hij moest eerder afhaken, vanwege een spierblessure bij een misstap. Op uitnodiging van Fred Bos ging een tiental mensen nog een extra uitstapje maken naar Sourbrodt om daar de bloeiende narcissen te bewonderen. En ze stonden er, met duizenden!

Maandag 30 april

Locatie 5

Om een aantal deelnemers de gelegenheid te geven op tijd naar huis te kunnen gaan werd gekozen voor een locatie in de buurt van de camping. Zo'n laatste excursiedag heeft toch al veel weg van de het verhaal van de 10

kleine negertjes. De auto's werden geparkeerd bij het kerkhof aan de weg naar Eupen. We liepen een stukje naar het noorden en vlak voor de Pont d'Mârlire was er aan onze rechterhand een steile verticale rotswand met conglomeraatgesteente, alwaar we voor dit weekend enkele nieuwe soorten aan de lijst konden toevoegen, zoals Groot touwtjesmos (*Anomodon viticulosus*), Smaragdmos (*Homalothecium lutescens*), Groot klokhoedje (*Encalypta stretocarpa*), Kalkvedermos (*Fissidens dubius*) en Liggend varentjesmos (*Pedinophyllum interruptum*). Zoals de Nederlandse naam al suggereert, lijkt die laatste soort op Varentjesmos, maar ook de wetenschappelijke naam is heel toepasselijk, want in het midden van het stengelkje zien we plotseilling en onderbreking met kleinere blaadjes om daarna weer mooi in het oorspronkelijke formaat door te groeien. De kaart gaf aan dat hier een slingerend weggetje de berg zou opgaan, maar we stuitten op een hoog hekwerk. Dit weerhield er ons echter niet van om via een andere route deze bult te bestijgen. Achter wat huizen langs en door een omvangrijk sparrenbos bereikten we de top met een hoge watertoren, waarbij we

onderwijl wel steeds ons lijstje aanvullen, voornamelijk met algemene soorten. Vanaf dit hoogste punt voerde een smal pad ons langs de soortenrijke stenige ‘natte’ noordhelling (aan de vegetatie was te zien dat de nu droge helling normaal nat was) het dal in. Het was nu vooral zoeken naar kleinere mossen, waarbij we soorten noteerden als Gewoon parelmos (*Weissia controversa*), Vlak haartandmos (*Trichostomum brachydontium*), Klein gezoomd vedermos (*Fissidens viridulus*) en Klein gladkelkje (*Leiocolea bantriensis*), maar we zagen ook grotere mossen waaronder Bossig spitsmos (*Cirriophyllum crassinervium*), Kegelmoss (*Conocephalum salebrosum*) en Langkapselsterretje (*Tortula subulata*). Na ongeveer anderhalve kilometer stopte het pad abrupt bij een steile helling. De afdaling daarvan zou spectaculair sportief zijn geworden, maar kreeg als eindoordeel ‘te risicovol’. Terug naar de watertoren dus waar we in de schaduw lunchten. Met de kaart in de hand vonden we een andere route. We verloren nog wat deelnemers aan ‘het teruglopen naar de camping’, hetgeen het kleine negertjesverhaal onderstreepte. Het sterk uitgedunde gezelschap begaf zich via de Calvarieberg van Malmedy (werd in 1728 opgericht door de kapucijn Albert van Dinant op de heuvel van Livremont.) naar de parkeerplaats. We volgden deze weg echter in tegengestelde richting dan die van boetedoeners werd verwacht “De weg der smarten naar Golgotha voor ons zondaren”, maar dan makkelijk naar beneden stappend. Want wie verdient er boete, niemand toch? En dan, zondaren bij de BLWG? Het bleek ook nog een natuurwetenschappelijk tocht te zijn, maar degene die deze educatieve wandeling had uitgezet, een soort bomentocht met naambordjes, miste waarschijnlijk de nodige kennis, want, zoals een van onze leden droog opmerkte “ik determineer die altijd anders”. Tot slot kwamen we nog langs een zeer oude muur die een even oude vervallen kloostertuin afscheidde van de omgeving. We zagen een prachtige begroeiing met Steenbreek- Muur- en Blaasvarens, en in de voegen groeide massaal Slank snavelmos (*Rhynchostegiella tenella*), met kapsels.

Dinsdag 1 mei

Locatie 6

Margriet behoorde tot de gelukkigen, die nog een dag extra konden blijven. Ze heeft het dal van de Warche bezocht, alsmede een naaldbos tussen Gdoûmont en Walk en heel ijverig een soortenlijstje bijgehouden. Daarbij heeft ze Wollige bisschopsmuts (*Racomitrium lanuginosum*) als nieuwe soort voor het weekend genoteerd. Verder was het opvallend, dat er veel Gewoon appelmos (*Bartramia pomiformis*) op de rotsen langs de Warche groeide en ze vond op meerdere bomen Eikengaffeltandmos (*Dicranum fuscens*), beide soorten hadden we al eerder gezien, maar niet zo massaal.

Zaterdag 14 april 2007

Locatie 7

Hier gaat het niet om een excursie van het voorjaarskamp maar een uitstapje van de Eindhovense werkgroep twee weken eerder. Omdat het in dezelfde omgeving is en het ook qua tijdstip praktisch samenvalt met dit kamp, nemen we de resultaten van deze dag inventariseren hierbij op. We hebben op een prachtige dag het dal van de Chefna bezocht, een zijbeekje van de Amblève, ten zuidoosten van Aywaille. De auto's hebben we geparkeerd bij een restaurant langs de N633. Vanaf dat punt zijn we eerst omhoog gewandeld langs buitenhuisjes van Quareux en vervolgens weer omlaag naar de beek, ondertussen ijverig de muurtjes en kantjes afspeurend. We konden meteen een aantal mooie soorten noteren, waaronder Groot klokhoedje (*Encalypta streptocarpa*), Slank snavelmos (*Rhynchostiella tenella*), Zandschoffelmos (*Scapania irrigua*) en Klein goudkorrelmos (*Fossombronia pusilla*). Het water in de beek stond laag, zodat we er gemakkelijk doorheen konden waden. Op de stenen in het water vonden we voor deze omgeving algemene soorten zoals Gewoon vetkelkje (*Marsupella emarginata*), Beekvleugelmos (*Nardia compressa*) en Beekschoffelmos (*Scapania undulata*). Op de rotsen in en langs de beek Kielmos (*Anastrophyllum minutum*), Ongenerfd hunebedmos (*Andreaea rupestris*), Bronslevermos (*Jamesoniella autumnalis*), Eirond oortjesmos (*Jungermannia obovata*) en Bezemmos

(*Paraleucobryum longifolium*). Ook de oevers en de bomen en boomvoeten werden goed bekeken en leverden onder meer Glanzend tandmos (*Barbilophozia barbata*), Dwergmos (*Diphyscium foliosum*) en Klein tuitmos (*Microlejeunea ulicina*) op. Op een verticale vochtige rotswand zagen we onder meer mooi kapselend Spits rotspleetmos (*Rhabodweisia fugax*).

De volgende personen hebben aan een of meerdere excursies deelgenomen: Leo Andriessen, Margriet Bekking (MB), Fred Bos, Corrie van Breen met partner, Klaas van Dort (KvD), Dick Haaksma, Peter Hovenkamp met Gerda, Andries Huyberts met partner, Dick Kerkhof, Jurgen Nieuwkoop (JN), Huub van Melick (HvM) met Constance en kinderen, Cecile Nagels (CN), Jan Pellicaan (JP), Henk Siebel (HS), Marleen Smulders (MS) met Jo, Freddy Vermeulen, Trudy Vos (TV) en Jan Vrouwe.

Vindplaatsgegevens

locatie-nr.	datum	Lambert-coördinaten	omschrijving locatie
1	27-04-2007	271 / 124	Malmedy, Arimont, weg vanaf de camping omhoog richting groeve
2	28-04-2007	288 / 129	Rocherath, Lichtenbach, ten O van N 658
3	28-04-2007	288 / 133	Rocherath, Eschkopp, Hohlwiesbach ten O van N 658, op de grens met Duitsland
4	29-04-2007	272 / 128	Robertville, Ovifat, Warche en Bayehon ten W van lac de Robertville
5	30-04-2007	268 / 125	Malmedy, Pont d'Mârlire, en ten O van N 68
6	01-05-2007	271 / 125	Malmedy, tussen Gdumont en Walk, dal van de Warche
7	14-04-2007	248 / 126	Lorcé, Quareux, Rau du Chefna, ten O van N633, zijbeekje van de Amblève

Soortenlijst

Locatienummers zonder toevoegingen zijn veldnotities. **Vetgedrukt** = gecontroleerd herbarium-materiaal, onderstreept = microscopische determinatie. ! = fertiel

<i>Amblystegium fluviatile</i>	1!(MS), 4,5	<i>Bryoerytrophylllum recurvirostre</i>	4, 5
<i>Amblystegium serpens</i>	1!, 2!, 3!, 4!, 5(HS), 7(JN)	<i>Bryum argenteum</i>	2, 5, 7
<i>Amphidium mougeotti</i>	4(MS)	<i>Bryum barnesii</i>	7
<i>Andreaea rupestris</i>	7(MS)	<i>Bryum bicolor</i>	5
<i>Anomodon viticulosus</i>	5(HS,MS)	<i>Bryum capillare</i>	1, 2, 3(KvD), 4!, 5, 6, 6!(JN)
<i>Atrichum tenellum</i>	1(MS)	<i>Bryum pallens</i>	7
<i>Atrichum undulatum</i>	1!, 2!, 4!, 5, 6, 7!	<i>Bryum pseudotriquetrum</i>	4, 5
<i>Aulacomnium androgenum</i>	4, 5	<i>Bryum radiculosum</i>	7
<i>Aulacomnium palustre</i>	3, 4	<i>Bryum rubens</i>	1(MS), 7(MS)
<i>Barbula convoluta</i>	1, 2, 3, 7	<i>Calliergon cordifolium</i>	4
<i>Barbula unguiculata</i>	1(MS), 2, 5(MS), 7	<i>Calliergon stramineum</i>	3
<i>Bartramia ithyphylla</i>	4(CN)	<i>Calliergonella cuspidata</i>	1(MS), 2(MS), 3, 4, 5, 6, 7
<i>Bartramia pomiformis</i>	4!(MS), 6(MB)	<i>Calliergonella lindbergii</i>	2(MS), 5(MS)
<i>Brachythecium glareosum</i>	7(JN)	<i>Campylopus flexuosus</i>	2, 3, 5!(MS), 5, 6, 7!(JN,MS)
<i>Brachythecium plumosum</i>	3!, 4, 7(MS)	<i>Campylopus fragilis</i>	4, 5
<i>Brachythecium populeum</i>	3(KvD), 4!, 7(MS)	<i>Campylopus introflexus</i>	2, 3(KvD), 4, 5
<i>Brachythecium rivulare</i>	1(MS), 2, 3, 4, 6, 7(HvM)	<i>Campylopus pyriformis</i>	2(MS), 3(MS), 5(MS), 6
<i>Brachythecium rutabulum</i>	1, 2, 3, 4!, 5, 6, 7!(MS)		
<i>Brachythecium salebrosum</i>	2, 3, 4!, 5		
<i>Brachythecium velutinum</i>	4(HS), 5!, 7(JN)		

Literatuur

- Siebel, H.N., H.J. During & H.M.H. van Melick (2005). Veranderingen in de Standaardlijst van Nederlandse blad-, lever- en hawmossen. *Buxbaumiella* 73: 26-64.
- Siebel, H.N. & H.J. During (2006). Beknopte Mosflora van Nederland en België. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Auteursgegevens

- D. Haaksma, Postbus 832, 5280 AV Boxtel (dhaaksma@wanadoo.nl)
- M. Smulders, Looierstraat 40, 5684 ZN Best (m.smulders@xs4all.nl)

Abstract

Bryophytes of the spring meeting 2007 in the Ardennes

The spring meeting of 2007 visited the Ardennes-region in Belgium. The daily excursions are summarized and the total list of locations for 245 bryophytes is included.

<i>Ceratodon purpureus</i>	1!, 2!, 3, 4!, 5, <u>7</u> (JN)	<i>Neckera complanata</i>	4, 5
<i>Cirriphyllum crassinervium</i>	5(MS)	<i>Neckera crispata</i>	4
<i>Cirriphyllum piliferum</i>	1, 2, 4, 7	<i>Olichotrichum hercynicum</i>	<u>2</u> (MS), <u>3</u> (KvD), <u>4</u> (MS)
<i>Climacium dendroides</i>	4	<i>Orthodontium lineare</i>	2!, 3!, 5
<i>Cratoneuron filicinum</i>	4(MS), 6(MB)	<i>Orthotrichum affine</i>	1!(MS), 2!, <u>3</u> !(KvD), 4!, 5!, 6!, 7!
<i>Cryphaea heteromalla</i>	4, 5	<i>Orthotrichum anomalum</i>	1!, <u>2</u> !(MS), 5!, 6!, 7!
<i>Ctenidium molluscum</i>	4, <u>5</u> (MS)	<i>Orthotrichum diaphanum</i>	1!, 2!, 5!, 7!
<i>Cynodontium bruntonii</i>	4!(CN)	<i>Orthotrichum lyellii</i>	1, 2, 4
<i>Dichodontium pellucidum</i>	4(MB)	<i>Orthotrichum pallens</i>	5!(CN)
<i>Dicranella heteromalla</i>	2!, 3, 4, 7	<i>Orthotrichum patens</i>	2!(HS)
<i>Dicranella palustris</i>	4(MS)	<i>Orthotrichum pulchellum</i>	1!, 2!, 4!
<i>Dicranella schreberiana</i>	1(MS), <u>7</u> (JN)	<i>Orthotrichum stramineum</i>	<u>3</u> !(KvD), 4!
<i>Dicranella staphylina</i>	1, 3	<i>Orthotrichum striatum</i>	1!(JP), 2!
<i>Dicranodontium denudatum</i>	3(MS), 4, 7(JN,MS)	<i>Oxyrrhynchium hians</i>	5
<i>Dicranoweisia cirrata</i>	1!, 2!, 3!, 4!, 5!, 6	<i>Oxystegus tenuirostris</i>	4(MS)
<i>Dicranum fuscescens</i>	4(MS), 6	<i>Palustriella commutata</i>	4
<i>Dicranum majus</i>	7	<i>Paraleucobryum longifolium</i>	2(JP), 7(MS)
<i>Dicranum montanum</i>	1, 2, 3, 4, 5, 6, <u>7</u> (JN)	<i>Philonotis fontana</i>	2, 3, 4!(MS), 5, 6
<i>Dicranum scoparium</i>	1, 2, 3!, 4, 5, 6, 7	<i>Plagiomnium affine</i>	<u>3</u> (MS), 5, 7
<i>Dicranum tauricum</i>	1, 2, 3, 4, 5, <u>7</u> (JN)	<i>Plagiomnium ellipticum</i>	3(JP,MS)
<i>Didymodon fallax</i>	1(MS), 5(HS,MS)	<i>Plagiomnium undulatum</i>	1!(MS), 2, 3, 4!, 5, 6, 7
<i>Didymodon rigidulus</i>	<u>2</u> (MS), 7(JN)	<i>Plagiopus oederianus</i>	4!(MS)
<i>Didymodon vinealis</i>	<u>7</u> (MS)	<i>Plagiothecium cavifolium</i>	1(MB), 2, 5, 6
<i>Diphyscium foliosum</i>	7!	<i>Plagiothecium denticulatum</i>	3, 4
<i>Ditrichum cylindricum</i>	1(MS)	<i>Plagiothecium denticulatum</i>	
<i>Ditrichum heteromallum</i>	<u>3</u> (KvD), 4(MS)	<i>Plagiothecium laetum</i>	2, 3, 4, 5, 6, <u>7</u> (JN)
<i>Ditrichum lineare</i>	<u>2</u> (JP)	<i>Plagiothecium nemorale</i>	1, 3, 4, 5, 6, <u>7</u> (JN)
<i>Encalypta streptocarpa</i>	<u>5</u> (MS), <u>7</u> (JN)	<i>Plagiothecium undulatum</i>	1, 2, <u>3</u> !(KvD), 4, 5, 6, 7!(MS)
<i>Eurhynchium striatum</i>	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7	<i>Platygyrium repens</i>	2, 7
<i>Fissidens adianthoides</i>	3(MS), 4(MS), 5	<i>Pleuroidium acuminatum</i>	1!(MB,MS), 7!(JN)
<i>Fissidens bryoides</i>	1!(MS), 2!, 4!(HS), 5, <u>7</u> (JN,MS)	<i>Pleuroidium subulatum</i>	<u>7</u> (JN)
<i>Fissidens dubius</i> var. <i>mucronatus</i>	5(MS)	<i>Pleurozium schreberi</i>	2, 3, 5, 6(MB), 7
<i>Fissidens taxifolius</i>	1!(MB,MS), 4	<i>Pogonatum aloides</i>	1, 2!(MB, MS), <u>3</u> !(KvD), 4!, 6!, 7!
<i>Fissidens viridulus</i>	5!(MS), 7!(JN)	<i>Pogonatum nanum</i>	4
<i>Fontinalis antipyretica</i>	1, 2, 3, 4, 6	<i>Pogonatum unigerum</i>	1
<i>Funaria hygrometrica</i>	1!, 3!, 4!	<i>Pohlia campototrachela</i>	<u>3</u> (KvD), 4, <u>7</u> (JN)
<i>Grimmia pulvinata</i>	1!(MS), 4!, 5!, 7!	<i>Pohlia cruda</i>	4(MS)
<i>Grimmia trichophylla</i>	4(MS), 7(JN)	<i>Pohlia lutescens</i>	7(JN)
<i>Herzogiella seligeri</i>	3!, 5!	<i>Pohlia nutans</i>	2!, 4!, 5
<i>Heterocladium flaccidum</i>	5(CN,HS,MS)	<i>Pohlia wahlenbergii</i>	1(MS), <u>3</u> (KvD), <u>7</u> (JN)
<i>Heterocladium heteropterum</i>	3(HS,MS), 4(CN), 7(MS)	<i>Polytrichum commune</i> var. <i>commune</i>	2, <u>3</u> (MS), <u>4</u> (MS), 5, 6, <u>7</u> (MS)
<i>Homalia trichomanoides</i>	4, 5	<i>Polytrichum commune</i> var. <i>perigonale</i>	<u>2</u> !(MS)
<i>Homalothecium lutescens</i>	5	<i>Polytrichum formosum</i>	1(MS), 2(MS), <u>3</u> (MS), 4(MS), <u>7</u> (MS)
<i>Homalothecium sericeum</i>	2!, 4, 5, 6, 7	<i>Polytrichum juniperinum</i>	5
<i>Hookeria lucens</i>	7(MS)	<i>Pseudephemerum nitidum</i>	5!
<i>Hylocomium splendens</i>	2, 4(CN)	<i>Pseudoscleropodium purum</i>	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7
<i>Hyocomium amoricum</i>	4(CN), 6(MB), <u>7</u> (JN)	<i>Pseudotaxiphyllum elegans</i>	2, 3, 4, 5, 6, 7
<i>Hypnum andoi</i>	2, 3, 4, 5, 6	<i>Pterigynandrum filiforme</i>	7
<i>Hypnum cupressiforme</i>	1!, 2!, 3!, 4!, 5, 6, 7	<i>Pylaisia poliantha</i>	1!, 2!
<i>Hypnum jutlandicum</i>	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7	<i>Racomitrium aciculare</i>	<u>3</u> (KvD), 4!(MB), 6(MB), 7!(MS)
<i>Isothecium alopecuroides</i>	2, <u>3</u> (KvD), 4(HS,MS), <u>5</u> (MS), 6, 7	<i>Racomitrium aquaticum</i>	7(JN,MS)
<i>Isothecium myosuroides</i>	2, 3, 4(HS), 6, 7	<i>Racomitrium canescens</i> var. <i>canescens</i>	3
<i>Kindbergia praelonga</i>	1!, <u>2</u> (MS), 3, 4, 5, 6, 7	<i>Racomitrium heterostichum</i> var. <i>alopecurum</i>	4!(MB,HS)
<i>Leiocola bantriensis</i>	5(JP)	<i>Racomitrium heterostichum</i> var. <i>heterostichum</i>	4!(MS), 7(MS)
<i>Leptodictium riparium</i>	1, 3,	<i>Racomitrium lanuginosum</i>	6(MB), 7
<i>Leucobryum glaucum</i>	2, 4, 6, <u>7</u> (MB,MS)		
<i>Leucobryum juniperoideum</i>	7(JN)		
<i>Loeskeobryum brevirostre</i>	4		
<i>Mnium hornum</i>	1!(MS), 2!, 3!, 4!, 5, 6, <u>7</u> (JN)		
<i>Mnium stellare</i>	4(MS)		

<i>Rhabdoweisia fugax</i>	7!(MS)	<i>Cephalozia lunulifolia</i>	2!(JP), 4(MB)
<i>Rhizomnium punctatum</i>	1!(MS), 2!, 3, 4!(MS), 5, 6, 7	<i>Cephalozia divaricata</i>	4(MS)
<i>Rhynchostegiella tenella</i>	5!(MS), 7!(MS)	<i>Chiloschyphus polyanthos</i>	1, 2, 3, 4, 6
<i>Rhynchostegium confertum</i>	1!, 5!, 7(JN)	<i>Conocephalum conicum</i>	4!
<i>Rhynchostegium murale</i>	1!, 4!(MS), 5!, 7!	<i>Conocephalum salebrosum</i>	4, 5(MS)
<i>Rhynchostegium riparioides</i>	1, 3, 6	<i>Diplophyllum albicans</i>	1(MS), 2, 3, 4, 5, 6, 7(JN,MS)
<i>Rhytidiadelphus loreus</i>	1!(MS), 2!, 3, 4!, 5, 6	<i>Diplophyllum obtusifolium</i>	2(MS), 4, 5
<i>Rhytidiadelphus squarrosus</i>	1, 2!(MS), 3, 4, 5, 6, 7	<i>Fossombronia pusilla</i>	7!(JN,MS)
<i>Rhytidiadelphus triquetris</i>	1, 4, 5	<i>Frullania dilatata</i>	1, 2, 4, 6, 7
<i>Riccardia chamedryfolia</i>	1	<i>Frullania tamarisci</i>	4(MS)
<i>Sanionia uncinata</i>	1!, 2!, 4, 6	<i>Jamesoniella autumnalis</i>	7(JN,MS)
<i>Schistidium apocarpum</i>	1!(MS)	<i>Jungermannia gracillima</i>	2!(MS), 3(KvD), 4, 5, 7
<i>Schistidium crassipilum</i>	1!(MS), 3!, 5!(HS), 7!	<i>Jungermannia obovata</i>	7(MS)
<i>Schistostega pennata</i>	1, 2, 3, 7!(JN)	<i>Jungermannia sphaerocarpa</i>	4(HS), 7(JN)
<i>Sphagnum capillifolium</i>	3(MS)	<i>Lejeunea cavifolia</i>	4!(CN,HS,MS)
<i>Sphagnum denticulatum</i>	2, 3(MS), 7(MS)	<i>Lejeunea lamacerina</i>	4(CN)
<i>Sphagnum fallax</i>	2(MS), 4(MS)	<i>Lepidozia reptans</i>	1, 2(MS), 3(KvD), 4, 5, 7(JN)
<i>Sphagnum fimbriatum</i>	3, 4, 5	<i>Lophocolea bidentata</i>	1(MS), 2, 3(KvD), 4, 5!, 6, 7(JN)
<i>Sphagnum girgensohnii</i>	3(MS), 4(MS), 7(MS)	<i>Lophocolea heterophylla</i>	2, 3(KvD), 4, 5, 7(JN)
<i>Sphagnum palustre</i>	2(MS), 3(MS), 5(MS), 7(MS)	<i>Lophozia incisa</i>	4(MS)
<i>Sphagnum quinquefarium</i>	7(JN,MS)	<i>Lophozia ventricosa</i>	2!(MS), 3(HS), 7(JN)
<i>Sphagnum squarrosum</i>	3(MS)	<i>Lophozia ventricosa var. silvicola</i>	4(MS)
<i>Syntrichia montana</i>	7(JN)	<i>Lunularia cruciata</i>	7
<i>Tetraphis pellucida</i>	2!, 3!, 4!, 5, 7(JN)	<i>Marchantia polymorpha</i>	1, 3(KvD), 7
<i>Thamnobryum alopecuroides</i>	4(MS), 5	<i>Marsupella emarginata</i>	4(KvD,CN,JP,HS), 7(MS)
<i>Thuidium assimile</i>	2(JP)	<i>Metzgeria conjugata</i>	4
<i>Thuidium tamariscinum</i>	2(MS), 3!, 4, 6, 7	<i>Metzgeria furcata</i>	1, 2, 3(KvD), 4, 5, 6, 7
<i>Tortella tortuosa</i>	1, 4(MS), 5, 7	<i>Metzgeria temperata</i>	7(TV)
<i>Tortula modica</i>	1!(JN)	<i>Microlejeunea ulicina</i>	4, 7(JN,MS)
<i>Tortula muralis</i>	1!(MS), 5!(MS), 7!	<i>Nardia compressa</i>	7(MS)
<i>Tortula subulata</i>	5(MS)	<i>Nardia scalaris</i>	4(MS)
<i>Trichostomum brachydontium</i>	5(JP,HS,MS), 7(JN)	<i>Nowellia curvifolia</i>	2, 3(KvD), 4, 5, 7(JN)
<i>Ulotia bruchii</i>	1!, 2!, 3!, 4!, 5!, 6!, 7!	<i>Odontoschisma sphagni</i>	3(MS)
<i>Ulotia crispa</i>	1!, 2!, 4!, 6!, 7!	<i>Pedinophyllum interruptum</i>	5(MS)
<i>Weissia brachycarpa</i>	7!(JN)	<i>Pellia endiviifolia</i>	5
<i>Weissia controversa</i>	5!, 7!(JN)	<i>Pellia epiphylla</i>	2, 3!(MS), 4, 6, 7!(JN)
<i>Zygodon conoideus</i>	4(CN,JP,MS)	<i>Pellia neesiana</i>	1!(MS), 7!(MS)
<i>Zygodon rupestris</i>	4(CN)	<i>Plagiochila asplenoides</i>	1, 2, 3, 4, 5, 6,
<i>Anastrophyllum minutum</i>	7(JN)	<i>Plagiochila porelloides</i>	3, 4(MS), 5(HS), 7
<i>Aneura pinguis</i>	4	<i>Porella platyphylla</i>	4(MS), 5!(MS)
<i>Barbilophozia attenuata</i>	7	<i>Ptilidium pulcherrimum</i>	4
<i>Bazzania trilobata</i>	7(MS)	<i>Radula complanata</i>	1, 2!, 4, 5, 6!
<i>Blepharostoma trichophyllum</i>	4, 5(HS)	<i>Riccardia latifrons</i>	2(MS), 3
<i>Calypogeia arguta</i>	2, 4, 7(JN)	<i>Scapania irrigua</i>	2(MS), 3(KvD), 7
<i>Calypogeia fissa</i>	1(MS), 4, 5, 7(MS)	<i>Scapania nemorea</i>	3(KvD), 4
<i>Calypogeia muelleriana</i>	1, 3!, 4(MS), 7	<i>Scapania undulata</i>	2, 3, 4(MS), 6, 7(JN,MS)
<i>Cephalozia bicuspidata</i>	1(MS), 2!(MS), 3!(HS,MS), 4(MB), 7(JN)	<i>Trichocolea tomentella</i>	3, 4